

Oude beroepen in en rond Oud Ade

31. De kapper

De mens wordt wel eens – en steeds vaker – aangeduid als ‘onbehaarde aap’, maar dat klopt natuurlijk niet. Wij hebben ook haren, op zichtbare en onzichtbare plekken van ons lichaam. En omdat we haren hebben, bestaan er kappers. Het bijzondere van haar is dat het het meest plooibare, veranderbare deel van ons lichaam is. Met plastische chirurgie kunnen tegenwoordig alle stukjes van het lichaam worden verfraaid of aangepast, maar het haar is nog steeds nummer één als het gaat om lichaamstransformatie en presentatie, voor vrouwen en mannen. Ook snor en baard lenen zich, net als het hoofdhaar, voor zelf-presentatie en zijn onderhevig aan de wisselende modes van mannelijkheid. Wel of geen snor of baard is waarschijnlijk de meest radicale verandering die mannen in hun verschijning kunnen aanbrengen. Bovendien kunnen hoofdhaar en snorren/baarden politieke en maatschappelijke statements uitdragen, zoals we weten uit de afgelopen halve eeuw (“langharig tuig”). De kapper of/en barbier zijn de experts op dit gebied van lichamelijke presentatie, al zal het politieke haar in onze contreien minder gespeeld hebben.

In deze reeks gaat het meestal om oude beroepen die verdwenen zijn of onherkenbaar geworden, maar voor de kapper geldt het omgekeerde: de technieken van het vak zijn relatief weinig veranderd en in plaats van verdwenen is het kappersberoep enorm gegroeid.

Volgens historici bestond de schaar in Europa al rond 500 v.Chr. bij de Romeinen. De vorm van de schaar zoals wij die nu kennen, en die nog steeds door de kapper wordt gebruikt, is in de Middeleeuwen ontstaan. De tondeuse, een ander basis gereedschap dat wordt gebruikt voor het kort afknippen of ‘millimeteren’ van het haar, verscheen rond 1900 op de markt, eerst de handmatige, later de elektrische. Ook de meeste andere attributen (die vooral door de dameskapper gehanteerd worden) zoals kammen en borstels, haardroger, krultang, krulspelden, haarverf, haarmousse, haarlak, en haarspelden, gaan al jaren mee.

In onze omgeving is de aanvankelijk zeldzame kapper een veel voorkomend en lucratief verschijnsel geworden, ook al is daar in Oud-Ade zelf misschien niet veel van te merken. Op dit moment is er niet één kapper in Oud-Ade, maar een bezoekje aan Rijpwetering, Leiden, of Roelofarendsveen voor een knipbeurt of een andere haarverzorging is nu ‘schering en inslag’.

Jan van der Wereld in Oud-Ade

De enige kapper die ik in de afgelopen 100 jaar heb kunnen traceren in ons dorp is Jan van der Wereld (1897-1990). Hij was oorspronkelijk metselaar bij Jansen in Rijpwetering maar als hij trouwt wordt hij in het register tuinder genoemd. Hij kwam waarschijnlijk in 1921, na zijn trouwen, naar Oud-Ade en woonde achtereenvolgens op Zwarteweg 1 en 2. Tien jaar later rond 1930 kocht hij het winkeltje bij de brug, Zwarteweg 3, waar Dirk van der Geest vóór die tijd een manufacturenzaakje had en allerlei drukwerk zoals bidprentjes verzorgde. Hoe Jan van der Wereld in de tussenliggende tien jaar de kost verdiende is niet duidelijk. Duidelijk is wel dat hij heel veel ‘beroepen’ heeft beoefend. Hij was ook nog enige tijd brugwachter, vertelt zijn dochter Riet. Zijn kapperswerk begon pas op nr 3, na 1930.

Hij handelde, net als zijn voorganger, in manufacturen (in de winkel maar hij trok er ook op uit per fiets ‘met de pak’), verkocht rookwaar, en diverse andere artikelen, zoals tijdschriften, snuisterijen, zaden, staatsloten en nog meer. Iedere dag dropte de bus van Maarse en Kroon een stapel Leidse Couranten bij de winkel. Schoolkinderen uit het Lageland, de Zevenhuizen en andere afgelegen plekken, haalden de krant op en namen die mee naar hun ‘wijk’, terwijl de kinderen van de winkelier ze in het dorp bezorgden. Ook het bisdomblad ‘Sursum Corda’ werd op die wijze gedistribueerd.

Weekbladen zoals de Katholieke Illustratie en Beatrijs deelde hij zondags bij het uitgaan van de kerk uit aan de abonnees. Eens in de zoveel tijd ging hij bij hen langs voor de abonnementskosten.

Maar hij was ook kapper en barbier (een onderscheid dat mijn oudere informanten steevast maakten: een kapper knipt en een barbier scheert). Theo van der Poel schrijft dat Jan van der Wereld de kunst van het knippen afkeek bij kapper Van Veen in De Veen: hoe doe je het en wat voor gereedschap heb je nodig? Vervolgens begon hij zijn kapperszaak in de keuken, “zeer tot ongenoegen van zijn vrouw die meende dat dit vertrek een andere functie verdiende”, schrijft Theo van der Poel. Maar ondank haar protesten bleef het een ‘multifunctionele keuken’ tot hij een heuse kapsalon toevoegde aan zijn woning met een aparte deur naar buiten. Hij was immers ook metselaar.

Jan van der Wereld scheert een klant in zijn zelf-gebouwde kapsalon (collectie Hans van der Wereld).

Schoolkinderen, vooral jongens maar ook meisjes, kwamen overdag voor een knipbeurt. Aanvankelijk, wordt beweerd, knipte hij kinderen gratis om de kunst van het vak te oefenen (maar dit heb ik niet op waarheid kunnen verifiëren). Hoeveel je bij de kapper betaalde weet niemand meer, maar via omwegen heb ik berekend dat dat rond 1950 waarschijnlijk een kwartje was.

Een van zijn vroegere klanten herinnert zich dat Jan van der Wereld met zijn hand-gedreven tondeuse je behoorlijk pijn kon doen. Met dat ding knipte hij niet alleen maar trok ook de haren van je hoofd. Het resultaat “zag er niet uit”, Het haar werd vaak gemillimeterd, zoals bij soldaten in het leger. Dat was ook tegen luizen die toentertijd wijdverbreid de hoofden van Oud-Ade bewoonden. Iedere week ging de luizenkam door je haren. Ook anderen zijn weinig complimenteus over de Oud-Adese kapper. De figuurlijke ‘bloempot’ die op je hoofd gezet werd waar omheen dan geknipt werd, komt vaak ter sprake. Een persoon meldde dat de kapper twee maten ‘bloempot’ had, een voor kinderen en een voor volwassenen. Overigens werden vooral kinderen dikwijls thuis door hun moeder (en soms vader) geknipt. Daar kom ik nog op terug.

Kappers staan bekend om hun gezellige gesprekken en opvallend veel TV series spelen zich af bij de kapper, vooral veel kinderprogramma's. Een zo'n programma is 'Hoofdzaken'. De VPRO schrijft hierover: “Kinderen krijgen een knipbeurt bij kapper Marko. In de kappersstoel vertellen zij hoe ze in het leven staan, wat hun kopzorgen zijn of waar ze juist heel blij van worden. Zo zien we niet alleen

wat er óp hun hoofd gebeurt maar horen we vooral ook wat zich ín hun hoofden afspeelt.” Maar ook volwassenen leggen hun ziel bloot bij de kapper. In de serie 'De Genipte Gast' voert gelegenheidskapper Özcan Akyol ('Eus') al negen seizoenen boeiende gesprekken met bekende en onbekende klanten, van Midas Dekker tot Karina Herasimenko uit Oekraïne, al moet daar bij gezegd worden dat Eus zelden werkelijk knipt. Conversatie is een belangrijk bijproduct van knippen en scheren. Als ik een dochter van kapper Jan van der Wereld vraag of haar vader ook zo onderhoudend was zegt dat hij juist heel zwijgzaam was maar wel goed kon luisteren.

Op woensdag- en zaterdagavond na het eten kwamen enkele vaste klanten om zich te laten scheren en bleven voor de gezelligheid een tijdje hangen in de scheersalon. Ik noteerde de volgende namen: Jan en Jaap van der Poel, Kees en Henk Kool, Bram van Seggelen, Cor van der Werf, Gerard Vrijburg en Koos Heemskerk (oudere broer van Klaas; later naar elders vertrokken). In 1963 stopte hij met zijn knip- en scheer-activiteiten en in 1971 sloot hij de winkel, twee jaar na het overlijden van zijn vrouw. Hij verhuisde naar een bejaardenwoning in de Arendshof in Roelofarendsveen, waar hij in 1990 overleed.

Een kleine enquête

Ik heb een kleine enquête gehouden onder zo'n 15 oudere bewoners in Oud-Ade met de vraag: wie knipte je haar toen je jong was (tot ongeveer 8 tot 12 jaar) en later? Hier volgt een grove uitkomst. De meesten werden thuis geknipt, of gingen naar Jan van der Wereld, terwijl enkelen toen al de voorkeur gaven aan 'Bertus de Kapper' in Rijpwetering waar ze soms met hun moeder naar togingen. Dammes van Arie van der Poel (Blanken Hoeve) vertelt me dat zijn vader alle dertien zonen zelf knipte. Hij had een tondeuse en bezorgde alle jongens hetzelfde kapsel: kort met vooraan een kuif, een plukje haar dat hij liet staan. Halverwege de lagere school gingen ze naar Jan van der Wereld die op verzoek ook een scheiding kon knippen. Dammes vermoedt dat zijn drie zusjes door hun moeder werden geknipt. In diverse gezinnen was een tondeuse aanwezig.

Tegen de tijd dat ze wat kieskeuriger werden gingen meer kinderen, jongens én meisjes, naar Rijpwetering, waar het knippen 5 cent duurder was dan in Oud Ade maar dat hadden ze er voor over want Bertus was een professionele kapper. Hij was dan wel alleen heren kapper, maar dat maakte voor kinderen niet veel uit. Als de meisjes ouder werden, trokken naar Roelofarendsveen, waar je speciale dameskapsel kon krijgen, bijvoorbeeld bij Jan Van Rhooen, of naar 'de stad', dwz Leiden. Een apart geval was Annie van Schie-de Haas, die bij de Kaag woonde. In haar jeugd was ze al omgeven door 'sportmensen' die in huisjes en woonboten bivakkeerden en toen ze na haar trouwen op de Sweijlandhoeve terecht kwam was het niet anders. Tussen al die recreanten bleken diverse kappers te zitten die haar en haar gezin deskundig aan huis knipten. En als dat niet mogelijk was, bijvoorbeeld in de winter, ging ze naar een kapper in Leiden. Wim van der Hulst vertelt me dat zijn vader 'Jan de Paus' in de Zevenhuizen niet alleen zijn eigen kinderen knipte maar soms ook de kinderen van recreanten die rond de boerderij waren neergestreken.

Bertus Hogerwerf op de Rip

De naam van Bertus de Kapper (1915-1976), die eigenlijk Hogerwerf heette, is al een paar keer gevallen, maar mijn speurtocht naar hem loopt aanvankelijk dood; in heel Rijpwetering is geen Hogerwerf meer te vinden. Als ik hoor dat Bertus met Fietje Zoetemelk getrouwd was, ga ik bij dit oer-Ripse geslacht te rade en vind tenslotte Rita Zoetemelk in Leiden. Rita was het petekind van Bertus en Fietje en de dochter van Huub Zoetemelk en Rie Hogerwerf, de jongere zus van Bertus die, zoals we zullen zien, een belangrijke rol gespeeld heeft in de kap- en scheersalon van Bertus. Rita heeft mij een schat van informatie bezorgd.

Laat ik van voor af aan beginnen. In 1939 verhuisden Gerard Hogerwerf en zijn vrouw Pietje Könst met hun hele gezin (zes kinderen) van Wilnis naar Rijpwetering omdat hun zoon Bertus daar een kapperszaak ging beginnen. Onduidelijk was hoe en waarom Bertus in Rijpwetering terecht kwam,

want hij volgde niet (voor zover ik heb kunnen nagaan) een bestaande kapper op. Ook het feit dat het hele gezin mee kwam is opmerkelijk. Bertus, nummer drie van de zes kinderen, was toen 24 jaar oud en had vermoedelijk zijn kappersdiploma al. Het gezin vestigde zich op nummer 107 van de Pastoor van der Plaatstraat en ik neem aan dat hij zijn kapperszaak ook op deze locatie had.

In 1948 trouwt Bertus met Fietje Zoetemelk en zij vestigen zich op Koppoellaan 21, naast de Vergulde Vos, in het huis van Fietjes vader Dirk Zoetemelk, die bij het jonge paar blijft inwonen, aldus Rita (hoewel ik dit niet heb kunnen terugvinden in het woonregister van die tijd). Bertus vestigt hier ook zijn bedrijf. De rest van de familie Hogerwerf (een zoon en drie dochters) is inmiddels verhuisd naar Oud Adeselaan 43. Een van de dochters, Rie, trouwt in 1953 met Huub Zoetemelk die in Leiden een kruidenierszaak heeft. De achterblijvende broer en twee zussen blijven – ongetrouwd – op de Oud Adeselaan wonen.

Rie Hogerwerf scheert een klant bij haar broer Bertus (collectie Rita Zoetemelk).

Vanaf haar komst naar Rijpwetering hielp Rie haar broer Bertus in zijn zaak, vooral als ‘barbier’, maar ze kon ook knippen. Dat had ze van Bertus geleerd. Rita: “Mijn moeder was een mooie meid om te zien en de kerels op de Rip lieten zich graag door haar scheren.” Waarschijnlijk gold dat ook voor de Duitse soldaten (‘Moffen’ werden ze toen genoemd) die voor een scheerbeurt kwamen. Rie vertelde haar dochter hoe de gang vol stond met hoge stijve laarzen die de Duitse jongens uittrokken vóór ze de scheersalon betraden. Deze speciale attractie van Bertus’ kap- en scheersalon eindigde echter in 1953, toen Rie trouwde met een broer van Fietje, Huub, waarna ze haar handen vol had in de kruidenierswinkel van haar man in Leiden.

Na schooltijd als er veel kinderen op een knipbeurt zaten te wachten moest Fietje een beetje orde houden, omdat Bertus zich op het knippen moest concentreren. Rie nam haar knip- en scheer-instrumentarium mee naar Leiden en knipte haar hele leven de haren van haar man, behalve op de

dag van hun trouwen. Is het toeval dat in datzelfde jaar 1953 Bertus zijn kapperszaak renoveerde, zoals blijkt uit een advertentie in de Leidsche Courant van 30 november 1953? (zie bijlage).

Over de kwaliteit van Bertus knippen heb ik weinig commentaar gehoord maar het feit dat de klanten uit Oud-Ade bereid waren 5 centen meer te betalen dan bij Van der Wereld zegt wel iets. Verder vertelt een toenmalige buurjongen, Cees Warmerdam, dat Bertus hem gewoon van de straat plukte als hij dacht dat het nodig was. Dan komt er bij Cees nog een herinnering naar boven: "Zwarte Kees Star zat eens bij Bertus op de stoel op een moment dat Bertus niet goed in orde was. Bertus had Kees al ingezeept om hem te scheren waarna hij zijn mes langs de leren riem ging slijpen en dat duurde best wel lang waarbij Bertus nog zei van 'ik zal het mes eens flink scherp maken'. Kees kreeg het zo benauwd dat hij van de stoel sprong, zijn ingezepte gezicht in de Rip schoonwaste en naar huis keerde."

Bertus overleed na een kort ziekbed in maart 1976, 60 jaar oud. Vermoedelijk heeft hij tot het laatst als kapper gewerkt. Fietje en Bertus hadden geen kinderen, vandaar dat de naam Hogerwerf uit Rijpwetering verdween. Fietje vertrok naar Sassenheim en is daar overleden op 3 december 2007, 83 jaar oud. En Rie, Bertus' rechterhand in de eerste 14 jaren van zijn kappersleven, stierf in 2013 op Eerste Kerstdag, 90 jaar oud.

Trouwfoto Bertus Hogerwerf en Fietje Zoetemelk, 1948.
Links, zittend om haar niet te verwarren met de bruid, bruidsmeisje Rie, zus van Bertus.

Jan Hoogenboom op de Rip

Bertus Hogerwerf was niet de enige kapper in Rijpwetering. Joannes Martinus (Jan) Hoogenboom (1885-1967) was hem zo'n 20 jaar vóór, net als Jan van der Wereld, een self-made kapper/barbier en een man van de spreekwoordelijke 13 ambachten (maar niet 12 ongelukken). Jan werd gewoonlijk Jan Bouw genoemd naar zijn vader Boudewijn Hoogenboom. Simon Strijk beschrijft hem in zijn uitgebreide familie- en aanverwantendossiers als "een actief, veelzijdig baasje. Hij was niet alleen barbier, maar je kon er ook Turkenburg zaden kopen en zelfs snoep. Als een van de eersten had hij een vrachtauto voor de aardappelhandel. Deze auto stalde hij in de schuur bij kruidenier Bloem (later Zwetsloot). Samen met zijn vrouw had hij een eigen merk beschuit en koek: 'Maja' (Marie en Jan). In oktober 1966 was hij 60 jaar lid van het kerkkoor St. Cecilia van de Onze Lieve Vrouw Geboorte kerk te Rijpwetering. en kreeg daarvoor de gouden medaille van St. Gregorius. Verder was hij in 1920 bij de oprichting ook lid van de Ripse tak van de geitenfokvereniging."

Jan Hoogenboom, bijgenaamd Jan Bouw, 1910, 25 jaar oud

Een tevredenheidsonderzoek onder zijn cliënten was niet mogelijk en spannende kappersverhalen rond zijn persoon ontbreken helaas. Wel weten we dat zijn eerste vrouw, Marie van Haestregt (1891-1925) drie weken na de geboorte van haar derde kind overleed. In 1927 trouwde Jan met Helena Elizabeth Maria van Steyn (1904-1982).

Bij het ter perse gaan van deze tekst verschijnt er nog een self-made kapper en scheerder aan de Ripse horizon, Willem Weenink, die in een aanbouwsel van zijn ouderlijk huis, Oud-Adeselaan 5, zijn klanten knipt en scheert (zie foto in de bijlage).

Tot besluit

Het kappersvak is weinig veranderd. Nog steeds is het een bijna intieme en gevaarlijke ontmoeting tussen twee individuen waarvan er een met vlijmscherpe instrumenten rond het hoofd van de ander beweegt, die zich meestal (maar zie de angst van Zwarte Kees Star) vol vertrouwen onderwerpt aan deze griezelige manoeuvres en toestaat dat eerstgenoemde zijn/haar adem in haar/zijn nek blaast. Weinig veranderd? Dat is weer wat overdreven want de technische en chemische mogelijkheden van verfraaiing van de haartooi zijn aanzienlijk toegenomen en de aandacht voor deze lichaamsversieringen is mede door onze gestegen welvaart gegroeid, zeker als we dat vergelijken met de toestand van de agrarische gemeenschap een kleine honderd jaar geleden. Maar het kappersvak van toen is nog steeds springlevend. In Rijpwetering zijn er nu twee (vrouwelijke) kappers die ook het kapperloze Oud-Ade bedienen.

Met dank aan

Theo van der Poel, Simon Strijk, Rita Zoetemelk, Cees Warmerdam, Hans van der Wereld, en Riet van Hameren-van der Wereld.

Literatuur

Theo van der Poel (2001) *Een eeuw door de bank genomen*. Rabobank Alkemade, pp. 122-123.

Sjaak van der Geest
Correcties en aanvullingen: tel. 0626971256; s.vandergeest@uva.nl

Bijlage: Illustraties (alleen in de digitale versie)

Jan van der Wereld en zijn echtgenote Marie van der Ploeg.

Het gezin van Jan en Marie van der Wereld, ca 1930. vlnr: Theo, vader Jan, Truus, Mien, Moeder Marie, en Joop. De jongste twee kinderen, Annie en Riet ontbreken nog.

Het centrum van Oud-Ade, gezien vanaf de kerktoren, rond 1985. In het midden Zwarteweg 3, voorheen de manufacturenwinkel en kapperszaak van Jan van der Wereld. Op de brug groenteboer Biemond uit De Kaag. Daar naast het huisje van Jansje van Haastrecht (inmiddels afgebroken). De nieuwbouw van het dorp is voltooid. (Foto Archief Oud Alkemade).

Langs deze weg danken wij allen hartelijk voor de vele blijken van belangstelling bij ons huwelijk ondervonden. 7363
 B. Hogerwerf
 S. G. Hogerwerf—
 Zoetemelk
 Rijpwetering, 7 Sept. '48.

Leidsche Courant 13 sept. 1948.

Woensdag 2 December
HEROPENING
 van onze opnieuw ingerichte
Herenkapsalon
 Beleefd aanbevelend,
B. HOOGWERF,
 Koppoellaan 21
 3258 Rijpwetering.

Leidsche Courant 30 nov. 1953, met drukfout.

Rie Zoetemelk-Hogerwerf knipt broer Bertus (met sigaar) terwijl hun zwager Gé Zoetemelk toekijkt.
 Datum foto 16 januari 1955, uit collectie Rita Zoetemelk.

Trouwfoto Huub Zoetemelk en Rie Hogerwerf 1953 (collectie Rita Zoetemelk).

Koppoellaan 21, waar Bertus Hogerwerf zijn kapperszaak had (fotoarchief Oud Alkemade).

Kapperszaak van Jan van Rhoon, Westeinde, Roelofarendsveen, jaar en herkomst onbekend.

De brugwachterswoning, Oud-Adeselaan 5, van Dirk en Marie Weenink in Rijpwetering. In het aanbouwsel rechts knipte en schoor broer Willem Weenink zijn klanten (collectie Simon Strijk).

Trouwfoto Jan Hoogenboom en Marie van Haestregt, Rijpwetering, 1914
(Foto uit collectie Simon Strijk).

Pastoor van der Plaatstraat 35, waar Jan Bouw met zijn gezin woonde. Rechts de ingang van de kapperswinkel. Op het huis stond de naam/tekst 'Carpe diem' (collectie Simon Strijk).

De tekst van dit bidprentje is bijzonder; geen rijtje Bijbelteksten of andere vrome citaten, maar poëtische associaties met 'trouw' en 'Bouw'.

Minister Hugo de Jonge bij 'kapper' Eus. VARA, 24 juli 2020.